

Over de tijdgevoeligheid van de kunst

Politiek-demonstratief experimenteel concert

Onlangs zei een radiopresentator het volgende: “Want wat heeft klassieke muziek nu met politiek te maken? Niets natuurlijk, helemaal niets!”. Dat is nogal een bouté bewering en in tegenspraak met een aantal voorbeelden uit de praktijk. Zo richtte de joodse pianist en dirigent Daniël Barenboim samen met Edward Said in 1999 het West-Eastern Divan Orchestra op om iets te doen aan de uitzichtloze politieke situatie in het Nabije Oosten. In dat orkest is plaats voor Palestijnen en Israëli’s. In Berlijn (in het gebouw van de Staatsoper) zal in 2015 zelfs een nieuwe opleiding van start gaan waar telkens zo’n zestig jonge talenten uit beide volken kunnen worden opgeleid.

Maar de stelling van Radio 4 is ook niet overeenstemming met voorbeelden in ons eigen land. In mijn studententijd bezocht ik, op 30 mei 1968 in Carré, een ‘politiek-demonstratief experimenteel concert’. Daar werden werken uitgevoerd van Louis Andriessen, Peter Schat en Misja Mengelberg. Het stuk van Peter Schat was getiteld *On Escalation* (in memoriam Ernesto Che Guevara). Daarin bevond zich het ene moment een speler *binnen* de partituur en het volgende moment er *buiten* en dit in toenemende mate zodat ten slotte steeds meer musici zich aan de invloed van de dirigent onttrokken en het stuk als het ware uit de hand liep. Vooraf kregen we een pamflet uitgereikt met een tekst van Peter Schat waarop stond *In naam van de samenleving*. De aanhef was nogal dreigend: “De wereld brandt. Mensen vernietigen elkaar. De Nederlanden worden geregeerd vanuit een ziek parlement.” En natuurlijk werd er ook ingegaan op de rellen op straat: “De jeugd wordt op straat geslagen omdat de jeugd zich verzet tegen onrechtvaardigheid. Wij zijn in opstand, de politieke partijen doen niets. Dus de samenleving neemt het bestuur van de samenleving zelf in handen.” Voorts heel veel kritiek op de macht van de reclame. En onderaan was met de hand geschreven: “Daarom zijn wij hier en willen antwoord. Sluit de ogen en hoort het konsert van Peter Schat.” De eerlijkheid gebiedt te vermelden dat er toen ook al musici waren die nadrukkelijk afstand namen van de politieke context. In het programmaboekje stonden hun namen met daarbij de vermelding dat ze zich distantieerden van elke politieke opvatting en uitsluitend meewerkten uit artistiek oogpunt.

Dat waren nog eens opwindende tijden. Geen decadente concerten waar het publiek zich overgeeft aan onbevungen genieten van de muziek, maar actie voeren voor een rechtvaardige zaak. In de beste traditie van Bertolt Brecht: kunst als *wapen* tegen onrecht en uitbuiting. Het publiek werd als het ware meegenomen in de strijd en kreeg het idee dat er iets *gebeurde*. In Parijs gebeurde nog veel meer. Al was het voor mij een grote teleurstelling toen ik in een studentenbetoging terecht kwam en zag dat het geen idealistische studenten waren

die streden voor hun mening, maar dat er professioneel aandoende vechtersbazen rondliepen die de oproerpolitie met stenen bekogelden.

Kunst als omzetting van de tijd

Het Concertgebouw was er in de eerste plaats voor de Kunst met de grote K en voor een gevestigd publiek. Toen er ook jazzconcerten ('nachtconcerten') kwamen voor een ander publiek, was dat wel even wennen. Geleidelijk werd ook de Kunst ge vulgariseerd en dat betekende voor de beeldende kunsten vooral veel uitleg, wat overigens volgens sommige critici alleen maar storend was, want kunst behoorde volgens hen voor zichzelf te spreken. Toch betekent dat alles niet dat het verhevene van de kunst volledig heeft plaatsgemaakt voor het alledaagse. Kunst blijft voor menigeen een hoge inspiratiebron en een min of meer geslaagde benadering van het schone en boventijdelijke. Wat minder verheven kan kunst bovendien dienen om troost uit te putten in de alledaagse misère. Een museumbezoek kan alleen al om die reden in een behoefte voorzien. Of luisteren naar muziek die uittilt boven de vaak bizarre realiteit, bijvoorbeeld van Mozart want zijn muziek kan worden ervaren als heenwijzing naar een andere wereld, vooral in zijn pianosonates door de wonderlijke combinatie van "tiefte Sehnsucht und Tröstlichkeit" (de musicoloog Einstein). Moderne kunst wil echter niet zoveel weten van die troostende functie en wil het publiek vaak eerder verontrusten dan troosten (Cornelis Verhoeven in zijn 'Filosofie van de troost', 1965/98).

Toch kan kunst ook middenin het leven staan en door het wereldgebeuren geïnspireerd worden. Om dat te illustreren wordt door de muzikleraar nog wel eens de *Eroïca* uit de kast gehaald om met die symfonie de revolutionaire gezindheid van Beethoven te laten horen. Sommige leerlingen menen dat dan ook te horen, maar voor de meeste jeugdige luisteraars is het (saaie) 'gewone muziek'. Volwassenen hebben doorgaans dezelfde ervaringen. Desondanks is de gedachte, dat kunst gerelateerd is aan de tijd waarin ze ontstaat, betrekkelijk geaccepteerd. In het Rotterdamse Centrum voor Filosofie & Kunst wordt deze zienswijze nader uitgewerkt door prof. Heinz Kimmerle, die daarvoor aansluit op het denken van Hegel.

In de *Vorrede* van zijn *Philosophie des Rechts* schrijft Hegel, dat het de taak van de filosofie is om te begrijpen 'wat is', want dat heeft alles te maken met 'die Vernunft'. Wanneer het om individuen gaat, moet beklemtoond worden dat iedereen een kind van zijn tijd is. En Hegel vervolgt: zo kan ook de filosofie begrepen worden als "haar tijd in gedachten gevat". De omzetting van wat in de tijd leeft noemt hij "auf den Begriff bringen". Het gaat om een proces van verdichting in de taal. Kimmerle transposeert deze omschrijving van de filosofie naar de kunst, want: het proces van omzetting en verdichting gebeurt volgens hem ook in de kunst. Dit proces leidt dan niet tot begrippen maar tot verschillende uitdrukkingwijzen in: poëzie, architectuur, sculptuur, schilderkunst en muziek. En: "hoe moeilijk dat ook soms moge zijn, de tijdgenoten kunnen begrijpen of gegrepen worden door wat in de filosofie en in de kunst wordt uitgedrukt."

Aangezien elke kunstenaar in zijn eigen (beeld)taal interpreteert en bemiddelt, is dat niet eenvoudig. De samenhang met de omringende wereld is niet altijd zo eenduidig als bijvoorbeeld bij *La Montserrat* van González en de *Guernica* van Picasso of bij de ingenieuze en tegelijkertijd volstrekt zinloze machines van Tinguely. En bij abstracte werken zijn de tijdsinvloeden uiteraard minder gemakkelijk herkenbaar dan bij figuratieve. Bovendien zijn kunstenaars vaak ontvankelijker voor (verontrustende) elementen uit de tijdgeest dan 'gewone mensen' en daardoor moeilijker te begrijpen. Ten slotte gaat het meestal niet om één waarheid, want met de veelheid van kunstenaars zijn er vermoedelijk even zo vele (kunstzinnige) waarheden. Maar het blijft uiterst boeiend en ondanks alles 'veelzeggend'.

Daan Thoomes.

Literatuur:

Hegel, G.W.F., *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821. Hauptwerke in sechs Bänden, Bnd 5. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Horst, A. van der. (2013). *De Andriessens. Een kleurrijke familie van muzikanten en kunstenaars*. Uitgeverij Lias, p. 124.

Kimmerle, H. (2000). 'Hegels esthetica. De lust van het raadsel'. In: *Filosofie en kunst – Van Plato tot Nietzsche: acht inleidingen in de esthetica (Rotterdamse Filosofische Studies, deel XIV)*.

Thoomes, D.Th., Kunstfilosofie op school. In: *Kunstzone, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs*, 2de jrg., juni 2003, nr.6, pp. 8-11, fulltext: <http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2012-0214-200357/UUindex.html>

Illustraties:

- Componistenoverleg met oa Misja Mengelberg, Louis Andriessen en Peter Schat (foto uit het programmaboekje van het politiek-demonstratief concert).
- Omslag programmaboekje politiek-demonstratief concert, Polak & Van Genneep, Amsterdam, 1968.

Gepubliceerd in: *In de Waagschaal, tijdschrift voor theologie, cultuur en politiek*, nieuwe jaargang 36, nr. 17, 2007, pp. 10-11.

(Laatst gewijzigd op: 30 maart 2013).

